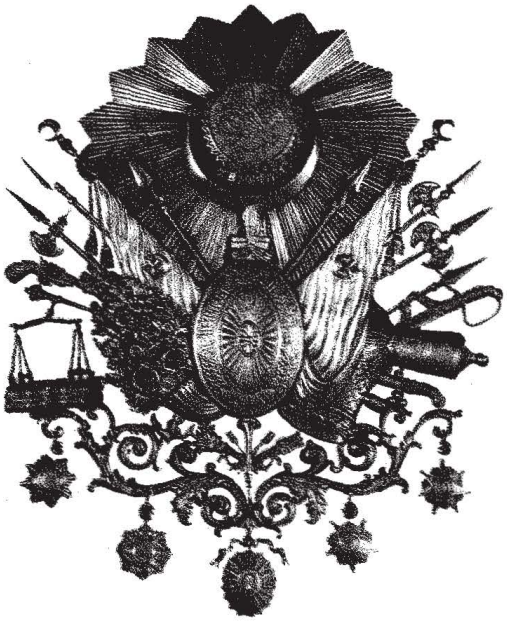

Osmanlı

10

KÜLTÜR VE SANAT

EDİTÖR
GÜLER EREN

BİLİM EDİTÖRLERİ
DOÇ. DR. KEMAL ÇİÇEK
CEM OĞUZ

YENİ TÜRKİYE YAYINLARI

TEKNİK KOORDİNATÖR
MURAT OCAK

GÖRSEL YÖNETMENLER
HATİCE KOT / ERSİN BALCI

GÖRSEL YÖNETMEN YARDIMCILARI
SEVGİ ÖZÇELİK / LEVENT ELPEN / AYŞE BALCI

DİZGİ GRUBU
ALİ TAŞTEPE / Ö. FARUK TAŞTEPE / ADEM TEMİZKÖK
ALİ ŞİMŞİR / EMRE TAŞTEPE / GÖKHAN ÖZEN
FAHRİ UZUN / AHMET MAYALI

RESİM TARAMA
HAMDİ ALKAN

TASHİH GRUBU
OYA AKBAŞ OCAK / ELNUR AĞAOĞLU / KAZIM BİLGE
AHMET KARAÇAVUŞ / HALİT ÜNSAL / SEVİL DÜNDAR
AYLA YILDIZ / MEHMET LÂLE / EMİNE ÖZDEMİR
SERAP DÜNDAR / HÜMEYRA SAK / ÖZLEM ATA

GRAFİK TASARIM
YAZIEVİ İLETİŞİM HİZMETLERİ

DİZGİ
GÖKÇEN TEKNİK

BASKI
SEMİH OFSET

CİLT
BALKAN CİLTEVİ

YAYIN KODU
ISBN 975-6782-03-X (TAKIM)
975-6782-13-7 (CİLT)

YAYIN YERİ VE TARİHİ
ANKARA 1999

Yan Kağıt Ebrûsu: Mustafa Düzgünman

I. AHMED DÖNEMİ'NDE EDİRNE SARAYI TAMİRİ

DOÇ. DR. SAİT ÖZTÜRK
TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (İSAM)

Tarihi süreç içerisinde yer almış her millet ve devletin siyasi, iktisadi, askeri hatta kültürel hedeflerinin belirlenmesinde, politikaların tesbitinde coğrafi mekan faktörünün yeri gözardı edilemez. Zira devletler geliştirmek istedikleri stratejilerini ve politikalarını, ülkelerinin coğrafi şartlarını ve konumlarını gözönünde bulundurarak belirlemeye çalışırlar.[1]

Sosyolog Tuna'nın Anadolu şehirleri için kullandığı ifadeler, bu özellikleri haiz diğer Osmanlı şehirleri için de geçerliliğini korumaktadır. Zira şehirlerin ortaya çıkış ve gelişme sürecinde özellikle coğrafi faktörün ne denli bir önem taşıdığında kuşkumuz yoktur.

Tuna'nın tanımlaması şöyle; *"Tarihin her döneminde konumu ve üzerinde yaşayan toplumların çevre ile gerçekleştirdikleri ilişkilerde, başarılı örgütlenmelere sahne olan Anadolu, şehirli bir özelliğe sahip olarak önemli bir yer tutmuştu. Üzerinde yer alan çeşitli uygarlıklar ve uygulanan farklı siyasetler sonucu elde edilen başarılar ölçüsünde şehirlerine sahip olan Anadolu'nun bir geçit ve bağlantı yeri olması nedeniyle, kurulan bağlantıların düğümlendiği yerlere göre şehirleri önem kazanmıştı. Anadolu'da uygulanan siyasete göre, geçit yerinin özellikleri açısından, çevre ile bağlantıların örgütlendiği noktalar yerine göre uç bölgelerde şehirlerin ortaya çıkmasına yol açmış yerine göre ise geçit noktalarının denetimine bağlı şehirler ortaya çıkmıştır".*[2]

Edirne şehri, coğrafi şartların tarih boyunca sürekliliğinin sağlanmasında en önemli amil olan bir şehirdir. İstanbul'u ve dolayısıyla bütün yakın doğuyu Avrupa'ya bağlayan kadim ana yol üzerinde bulunması ile hususi bir önem kazanmaktadır. Yine bu ana yolun İstanbul'dan önce son büyük merhalesini teşkil etmektedir. Meriç vadisini takip ederek Bulgaristan'dan gelen yol, doğu Trakya düzlüklerine girmeden önce ulaşıma engel olan Rodop ve Istranca dağları arasındaki tabii koridorda sıkışmakta, Edirne bu koridorun şark kapısını gözlemektedir. Ayrıca, Edirne'nin hemen yakınında birleşen vadiler, kendilerini takib eden yolların burada düğümlenmesine mekan hazırlayarak, şehrin yerini önemli bir kavşak haline getirmiştir. Yine, Edirne aşağı Meriç üzerinde yeni çağlara kadar önemini yitirmemiş olan nehir nakliyatının başlangıç noktasını teşkil ediyordu.

Şehrin bu stratejik özellikleri Osmanlı sultanlarının devamlı ilgisini çekmiştir. Hatta şehrin fethinden önce Orhan Bey oğlu Süleyman Paşa'ya gönderdiği serdarlık beratında Edirne'yi gözden kaçırmaması tavsiyesinde bulunmuş idi.[3] Şehir, Osmanlı sultanı I. Murad tarafından 763/ 1362'de fethinden itibaren de ehemmiyetli bir Osmanlı şehri hüviyetini almıştır. İstanbul'un fethine kadar payıtaht olarak devam etmiş, taht merkezinin İstanbul'a naklinden sonra da ihmal edilmeyerek padişahlar tarafından ziyaret edilmiştir. Fatih, İkinci Bayezıd, Yavuz, Kanuni, İkinci Selim, Birinci Ahmed, Dördüncü Murad, İbrahim ara sıra buraya gelerek vakit geçirmiş-

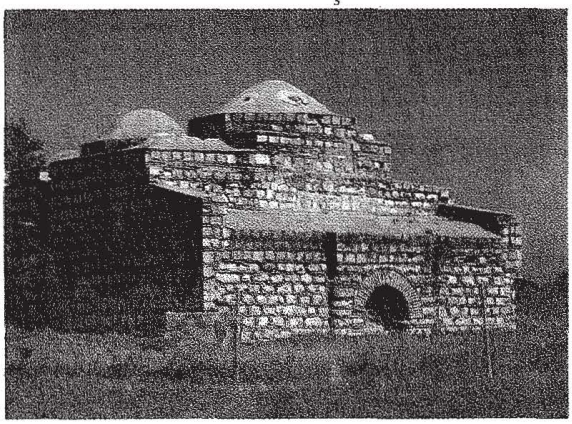
Edirne sarayının maksemi (su dağıtım bölümü).

ler ve hala Sarayiçi denilen mevkiindeki Yenisaray'da oturmuşlardır. Edirne, Avcı Mehmed, kardeşleri Süleyman ve Ahmed ve oğlu İkinci Mustafa'nın saltanat yıllarında önem kazanmış, Avcı Mehmed zamanının çoğunu burada geçirmiştir.[4]

Edirne'nin fethini müteakib Birinci Murad kale içindeki Tekfur sarayını beğenmiyerek kale haricinde bir saray yaptırmış ve 767/1365 yılında buraya yerleşmiştir. İkinci Murad'ın saltanat yıllarında ikinci bir sarayın inşasına başlanmış (854/1450), İkinci Murad'ın vefatından sonra İkinci Mehmed sarayın inşaasını tamamlamıştır. Edirneli Kisbî'nin medhiyesinde sarayın inşaasına 855'de başlanıldığı ve 858'de bitirildiği belirtilmektedir. Birinci saraya Saray-ı Atik, ikinci saraya ise Saray-ı Cedid-i Amire denilmekte idi.[5]

Kanuni, Saray-ı Atik'i bir Enderun mektebi haline getirmiş ve altı bin gılman-ı hassa denilen iç oğlanının talim ve tedrislerine tahsis, Saray-ı Cedid'i ise sefere gidiş ve gelişinde ikamet etmek için tezyin ve tevsi etmiştir. Kanuni'nin irtihalinden sonra İkinci Selim döneminde saray-ı cedid civarında Mumuk sarayı inşaa edilmiştir. Birinci Ahmed Edirne'ye geldikçe sarayda bazı tamir ve ilavelerde bulunmuştur. Birinci Ahmed 1021/1612 senesinde Edirne'ye gelerek İmadiye Kasrı ile Harem-i Humayun arasına bir duvar çektirerek üzerine bir kasr ve mescid inşa ettirmiştir. Kasr inşa olduktan sonra Birinci Ahmed şehirde yapılan bayram şenliklerini buradan temaşa eylemiştir. Sarayda önemli tamir ve tevsi faaliyetleri Dördüncü Mehmed'in saltanat yıllarında yapılmıştır. II. Ahmed ve II. Mustafa döneminde de saraya bazı ilaveler yapılmıştır. XVIII. asırda ilk tamire 1110 senesinde lüzum görülmüştür.[6] 1115 isyanı Edirne sarayında bir dönüm noktası olmuş, III. Ahmed döneminde her hangi bir ilave yapılmamıştır. 1130'dan 1182' yılına gelinceye kadar padişahlardan hiç biri Edirne'ye uğramamış ve bu nedenle de saray metruk kalmıştır. Özellikle 1166/1753 senesinde meydana gelen depremden saray önemli ölçüde hasar görür. Bunun üzerine 1171 yılında Hamamizade Yusuf Efendi bina emini tayin edilerek saray tamir edilmiştir. Yine 1177 ve 1182 yıllarında da tamir işlemleri sürmüştür. Bu tarihden 1263 yılına kadar 1201, 1217 1222, 1225,[7] 1226, 1243 yıllarında sarayın tamiri için keşifnameler tanzim edilmiştir.

Ancak ciddi bir tamir işlemi başlatılamamıştır. 1243 tarihli keşifnameye göre bütün daire ve kasırların yarı yarıya harab olduğu belirtilmiştir. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatında Edirne'ye uğrayacağı Bab-ı Ali'den vilayet makamlarına bildirilmesi üzerine 1284 tarihinde Vali Hurşid Paşa'nın teşebbüsüyle sarayın tamirine başlanmış, ancak padişahın deniz yoluyla döneceği anlaşılması üzerine 1290 tarihine kadar tamir işlemleri devam etmiştir. Rusların Edirne'yi istila edeceği tahakkuk edince şehrin tahliyesi sırasında Vali Cemil Paşa ve Müşir Ahmed Eyüb Paşa tarafından cephaneliğe ateş verilmiş ve saray yanmıştır. Edirne'nin geri alınmasından sonra da geri kalan kısımlar korunamamıştır. Kanuni tarafından yaptırılan ve bu yangından kurtulan Terazi ve Adalet kasırları da taşından istifade etmek için yıktırılmıştır.[8]

Sarayiçi'ndeki sarayın hamamı.

Çalışmada pek çok tamir gören Saray-ı Cedid-i Amire'nin Birinci Ahmed'in saltanat yıllarında yapılan tamirinden söz edeceğiz. Bu tamir 1022-1023 / 1613-1614 yılları arasında gerçekleşmiştir. Tamire ilişkin bütün harcamalar ayrıntılarıyla günü gününe kaydedilmiştir. Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver tasnifinde bulunan 1014 no'lu defterin tamamı sözünü ettiğimiz tamir hesablarını kapsamaktadır.

Tamir, Vize sancak beyliğinden mazul Dergah-ı Âli müteferrikalarından, Rumeli kıbtiyan beği ve Edirne'de harc-ı hassa emini olan Mustafa Ağa nezaretinde yapılmıştır. Tamirin finansmanı Hazine-i Âmireden, bazı mukataa gelirlerinden, cizye, ziyade-i cizye ve adet-i ağnam gelirlerinden karşılanmıştır.

1022'de gerçekleşen tamir ve inşaa; tuulen bin yüz ziraa ve iki büyük kapu ile yeni bir duvar inşası, yanında bir mükellef kapucular odası, tuulen kırk ziraa örme di-

rekli bir ahur binası, altmış ziraa tuulen ve yirmi ziraa arzen iki canibi sofalı tavlalı bir teberdaran odası, yanında bir matbah ve bağdadi tavan ile bir oda, iki yerde maslak-ı çeşme, Darussade kapusunun karşısında iki ocaklı odalar, yanında bir sofa binası, iki bağdadi tavanlı üç oda tamiri, sarayın içerisinde ağalar için iki oda, Darussade kapısı karşısında bir aded oda binası, içeride bir küçük köşk, bunlardan başka bütün odaların lazım gelen tamiri, bağçe içerisinde Bostancıbaşı'ya bir oda binası, Kapu ağasının bir odasının tamiri, Zülüflü baltacılar için bir oda, yanında bir hamam binası.

Şehremanetine lazım gelen mühimmatdan başka iştira olunan odun, iki kantar kurşun ve diğer masraflar.

Tamir ve inşaaya tahsis edilen toplam meblağ 3.485.361 akçedir. Ödemeler 6 Şevval 1022 - 4 Safer 1023 arası yapılmıştır.

İcmal hesab kaydında yapılan ödemelerin miktarı ve ödeme yapılan alanlar şöyledir;

Bağçeye yeni bir duvar inşası için lazım olan küfe, molos ve küfegi taş ve enderun ve birunun mühimmat ve tamirine 472.866 akçe. Ayrıntılı kayıtlardan anlaşıldığına göre bina ve molos taşlarına 386.839 akçe ödenmiş, 29 hafta boyunca arabalarla taş çekilmiştir. Bina taşının arabası 16, molos taşının arabası 20 akçeye hesablanmıştır. Küfegi 5.770 aded taş kullanılmış, bunun için 80.238 akçe hem taş ücreti hem de arabacı ücreti olarak verilmiştir.

Padişah Edirne'ye geldiğinde şiddetli kış olmuş, odun muzayakası görülmüştür. Bu nedenle çevreden odun temini yoluna gidilmiş ve bunun için 630.556 akçe ödenmiştir.

Sarayda gerçekleştirilen tamir ve inşaada iki bin kantar kurşun kullanılmak üzere Selanik'den getirilmiştir. Kantarı 285 akçeden toplam 570.000 akçe tutmuştur.

Sarayın nakşında kullanılan kireç (?) ve alçı bahası 37.840 akçe.

Divan-ı Humayun için saraç keçesi, kebe, padişahın kayığı için gerekli çuka perde, kirpas vs. bahası 159.440 akçe.

Revgan-ı bezir, revgan-ı şem, tuğla, kiremid, kireç, iplik ve torba bahası 141.464 akçe.

Muhtelif ebadda işlenmemiş tahta, kereste, ham demir, barut, demirci ücreti 924.038 akçe.

İstihdam olunan elemanların, zenaatkarların müfredat kayıtları defterin ayrı bir bölümünde yer almaktadır. Sahife 61'den başlayarak 119'a kadar devam etmektedir. Çalışanların ayrıntılı dökümü haftalık olarak pazartesinden pazartesiye düzenlenmiştir. Bu bölümde, çalışan elemanların isimleri, haftada kaç gün çalıştıkları, yevmiyelerinin kaç akçe olduğu, haftalık toplam ücretlerinin ne kadar tuttuğu belirtilmiştir. Yine çalışan elemanların saray tamirinde, Davud Beğ ahurunda veya duvar inşasında çalıştıkları da ayrıca kaydedilmiştir.

İstihdam olunan zenaatkarların ve diğer elemanların gün olarak toplam yevmiye ve toplam alacaklarının dökümü de şöyledir;

Yukarda zenaat dallarını verdiğimiz elemanlar 37 hafta çalışmışlardır. 10 Rebiulahır 1022'den 16 Zilhicce 1022'ye kadar devam etmiştir. Tabloda görüldüğü üzere en fazla zenaatkar neccar (marangoz) ile meşakkândır. Meşakkân teriminin ne anlama geldiğini kesin tesbit edemedik. Ancak taş, kum vs. çeken ve diğer hizmetleri gören bugünkü anlamda elaltı amele olarak düşünülebilir.

Bu zenatkarların ücretlerine baktığımızda; neccarların yevmiyeleri genellikle 20, 24, 25 akçedir. Haftanın en fazla 6 gününde çalışılmaktadır. Çalışan usta ve ameleye yemek verilip verilmediği bilinmiyor. Ancak mutemedler ile gılman-ı acemiyan için günlük 10 akçe nafaka tahsis edilmiştir. Bu iki kesime ücret tahakkuk etmemiştir. Zaten gılman-ı acemiyanın ücret alması düşünülemez, mutemedlerin de ulufeli olduğunu söyleyebiliriz. Lağâmân olarak okuduğumuz bu zenaatkar kesiminin yevmiyeleri

Zenaat Dalı	Toplam Yevmiye	Araba	Toplam (Akçe)
Neccar	13.895		314.048
Lagâmân	458		9.474
Meşâkkân	10.186		126.147
Sengtraşân	354		9.410
Nakkaş	1.381		26.809
Kaldırımcı	95		2.100
Ârân (?)	915		18.736
Su Yolcusu	319		5.739
Mezbelekeşan		45	135
Araba Ücreti		6.319	20.895
Mücellid (?)	370		
Nafaka	1.692		16.870

16, 24, 25 akçe, meşakkân 11, 12, 13, 14, 15, 16 akçe, sengtraş 24 akçe, su yolcusu 20, 24 akçe, nakkaş 20, 24, 25 akçe, kaldırımcı 22 akçedir. Mezbelekeşan arabasını 3 akçeye, odun, kireç, kum çeken arabacılar arabasını 3 akçeye çekmektedirler.

Ücretler konusunda dikkati çeken bir husus çalışmanın sonuna doğru fiyatlarda bir düşüşün görülmesidir. Mesela çalışmanın başında neccarlar yevmiye 24 veya 25 akçe alırken, sonlara doğru 20 akçe almaktadırlar. Ücretlere ilişkin verdiğimiz bu rakamlar genel çerçeveyi yansıtmaktadır. Ücretlerde bazı farklı rakamlara da rastlıyoruz.

Tamir ve inşaat için gerekli sadece malzeme ve elemanlara ödenen toplam meblağ 2.700.298 akçedir. Ücret ödemelerinin toplamı ise 554.045 akçedir. Bu duruma göre ücretler için ayrılan oran toplam harcamalar içerisinde % 20.5'dir.

İcmal muhasebe kaydında ihracat başlığı altında yapılan ücret ödemelerinin toplamı 554.045 akçe iken, bizim müfredat kayıtlarından çıkararak yaptığımız hesaplamaya göre 550.733 akçe tutmaktadır. Aradaki fark 3.312 akçedir. Defterdeki icmal kaydında görülen ücret ödemelerinin ayrıntıları şöyledir;

Sarayda, Davud Beğ ahurlarında ve fırında istihdam olunan neccar ve sengtraş ücreti 326.680 akçe.

Lağâmân ücreti 7.394 akçe.

Meşakkân ücreti 129.757 akçe.

Su yolcusu ücreti 5.515 akçe.

Nakkaş ücreti 23.805 akçe.

Odun, kereste, kum, kiremid nakleden arabalara ödenen ücret 29.830 akçe.

Neccar, su yolcusu, lağımcı ve İstanbul'dan gelen hassa neccarların ücreti 13.694 akçe.

Edirne Eski Saray.

Toplam 292 kişi hassa mutemedlerin ve gılman-ı acemiyanın nafakalarına ödenen mikdar 17.370 akçe.

Ziyade 4.916 akçe.

Defterde 1023 tarihinde gerçekleştirilen bazı tamir ve inşaatın hesablarının müfredatı da bulunmaktadır. Tamir ve inşaata yine aynı kişi nezaret etmiştir. Yapılan inşaat ve tamirler şunlardır;

Yeni sarayda Darussade ağasına iki aded oda, Bab-ı Humayun'dan kızlar sarayına ve Sarraçhane'den Edirne'de vaki Merhum Sultan Selim'in inşa ettirdiği camiiye varıncaya kadar kaldırımların tamiri, sarayda bulunan çeşmenin tamiri, odun anbarı ve yanında iki aded oda, baltacılar odaları duvarı, matbah-ı amirenin tamiri, Edirne'ye tabi Ada nahiyesinde Ahur köyde bulunan deve ahırları, mescid, Edirne'de bulunan saman anbarları ve Hırvat köprüsünün tamiri .

Yapılan harcamaların finansmanı yine aynı kaynaklardan sağlanmıştır. Mustafa Ağa'nın bu kaynaklardan 672.305 akçe makbuzu olmuştur. Harcamalar şu alanlara yapılmıştır;

Mübayaat başlığı altında yapılan çeşitli alımlar;

Saray için alınan taş, kireç, tuğla, horasan, kiremid, ham demir için ödenen meblağ 194.191 akçe. Bu malzemelerin ayrıntılı dökümü ve ödenen meblağ şöyledir; İşlenmemiş tahta ve odun bahası 74.437 akçe. Kireç, horasan, tuğla, kiremid ve çivi için 27.202 akçe. Bina taşı için 92.552 akçe.

Ahur köyde bulunan mescid, deve ahırları için lazım olan kireç, tuğla ham demir bahası 104.825 akçedir. Bu malzeme için ödenen miktarın ayrıntılı dökümü ise şöyledir; muhtelif ebadda kereste 63.272 akçe. Kiremid, tuğla ve kireç 19.713 akçe. Çivi yapımında kullanmak üzere alınan 52 kantar ham demir bahası 21.840 akçe.

Miri anbarların tamiri için muhtelif ebadda işlenmemiş kereste, sütun, kiremid vs. 4.369 akçe.

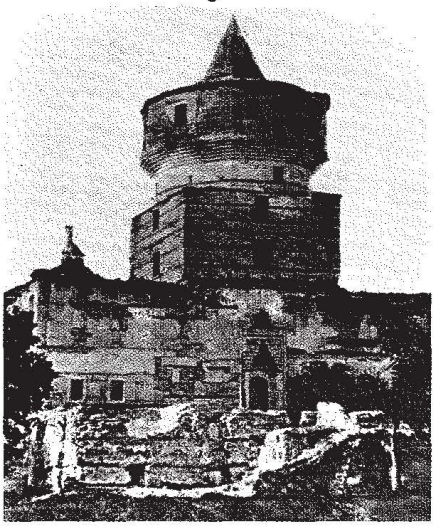
Sarayda ineklere bakan hizmetçilerin nafakası ve inekler için alınan ot bahası 3.581 akçe.

Odun bahası 75.000 akçe.

İhracat başlığı altında yapılan çeşitli ücret ödemeleri 292.211 akçedir. Bunlar;

Darussade ağası için yapılan odanın inşaasında çalışan neccar, meşakkân, lağâmân ücreti ve mutemedlerin nafakası için 122.767 akçe.

Deve ahırlarının ve Hırvat köprüsünün tamirinde istihdam olunan neccar, meşakkân ve mutemed ücretleri 169.444 akçe.

Edirne Sarayı Cihannuma Kasrı'ndan günümüze kalanlar.

SONUÇ

Bundan yaklaşık dört asır önce yapılmış bir tamir işleminin bütün ayrıntılarını Osmanlı arşiv belgeleri sayesinde takib edebiliyoruz. Gelişmiş bir muhasebe tekniğinin yanında devlet ciddiyeti, kamu gelir ve giderlerini en ayrıntılı bir şekilde tesbit ve tescilini gerekli kılmıştır. Burada çok fazla ayrıntılarına girmeden ifade etmeye çalıştıklarımız dışında söz konusu benzer kaynaklar pek çok konunun aydınlatılmasına yardımcı olacak bir muhteva zenginliğine sahiptir. Bilinen şu ki, Osmanlı iktisadi, içtimai ve siyasi tarihleri üzerinde onca çalışmaların yanında Osmanlı mimarisi, tekniği, kullanılan malzemeler, bu malzemelerin temin yolları ve ihzarı gibi konular arşiv kaynakları kullanılarak gereğince üzerinde durulmadığıdır. Halbuki Osmanlı Arşivi'nde bulunan belge kolleksiyonları içerisinde yüzlerce inşaat ve tamir defterleri ve belgeleri bulunmaktadır. İşte bu belge ve defterler inşaat ve mimarlık formasyonuna sahip bilim adamlarınca incelendiğinde diğer araştırıcıların göremedikleri ve nice aydınlatılmamış konulara ışık tutacakları muhakkaktır.

---

1 Fiziki çevreyi sosyal değişmede tek faktör olarak görenler, bütün sosyal hayatı coğrafi unsurlara bağlamaktadırlar. Bunlardan Ratzel, coğrafyayı adeta bir kader olarak görmektedir. Bkz. Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilim)*, 3. baskı, İst.1987, s. 211.

2 Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul 1987, s.164.

3 M.Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *İA*, c4, s.107,110.

4 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yay. İkinci Baskı, Ankara 1984, s.11.

5 Gökbilgin, *agm*, s. 116,117.

6 25 Z 1110 tarihli keşifname için bkz. BOA, *Cevdet Dahiliye*, nr.3124.

7 7 Şaban 1225 tarihli keşifname orta sarayın tamirine ilişkindir. Muhammen bedeli 55.196.484 guruşdur. Bkz. BOA, *Maliyeden Müdevver*, nr. 7403.

8 Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Yay. Süheyl Ünver, TTK yay. Ankara 1989, s. 28-29,41-45, Gökbilgin, *agm*, s.117-119.